यथाश्वत्थतले विप्र धर्म्मैकर्म्मे विधीयते।
न्यूनातिरिक्तता न स्यात्तस्मिन् कर्म्मणि जैमिने॥
तत्र तीर्थानि सर्व्वाणि त्रिस्रोतादीनि जैमिने।
यत्राश्वत्थतरुस्तिष्ठेत् एकोऽपि शाखिनां वरः॥
अश्वत्थपूजको यस्तु स एव हरिपूजकः।
अश्वत्थमूर्त्तिर्भगवान् स्वयमेव यतो द्विज॥
तरुणानाद्द्विजश्रेष्ठ योऽश्वत्थं हन्ति मूढधीः।
संसारे नास्ति तत्कर्म्म यत् कृत्वा स च शुध्यति॥
अश्वत्थो वृक्षराजोऽयं हरिमूर्त्तिः प्रकीर्त्तितः।
तस्मादश्वत्थहन्तॄणां त्राता कोऽपि न विद्यते॥
अश्वत्थं पश्यतो विप्र स्पृशतः स्मरतस्तथा।
देहस्थं पातकं तस्य हरेत् प्रणमतो हरिः॥
विलोक्याश्वत्थहन्तारं यः शक्तो न निवारयेत्।
तन्नेत्रयुग्मं वड़िशैर्यमेनोत्पाट्यते स्वयं॥
अश्वत्थच्छेदनं मूढ़ मा कुर्व्विति वदेन्न यः।
तस्य जिह्वां कुरिकया स्वयं कृन्तति भास्करिः॥
अश्वत्थशाखामेकां यः स्वल्पामपि निहन्ति यः।
स कोटिब्रह्महत्यानां फलं प्राप्नोति मानवः॥
यत्पापं ब्रह्महत्यायां गुरुस्त्रीगमने च यत्।
सुरापाने तथास्तेये न्यासापहरणे तथा॥
यत्पापं भ्रूणहत्यायां गोहत्यायां द्विजोत्तम।
स्त्रीहत्यायाञ्च यत्पापं परस्त्रीगमने तथा॥
शरणागतहत्यायां हत्यायां सुहृदां तथा।
विश्वासवाक्याकथने परहिंसाविधौ च यत्॥
यत् पापं परनिन्दायां हरिवासरभोजने।
अश्वत्थच्छेदनाद्घोरं तत् पापं प्राप्यते जनैः॥
विष्णुमूर्त्तेर्व्वजनो मोहादश्वत्थस्य निहन्ता यः।
तत्तुल्यः पातकी कोऽपि न श्रुतः क्षितिमण्डले॥
वदाम्यश्वत्थमाहात्म्यं सर्व्वपापप्रणाशनं।
साक्षादेव स्वयं विष्णुरश्वत्थोऽखिलविश्वराट्॥
तद्भक्तिं कुर्व्वतः पुंसो विद्यते नाशुभं क्वचित्।
अश्वत्थं सेवते यस्तु विष्णुबुद्ध्या नरोत्तमः॥
तस्य प्रसन्नो भगवान् ददाति परमं पदं"।
इति पाद्मे क्रियायोगसारे अश्वत्थसेचनं नाम
११ अध्यायः॥
(अस्थिररूपः संसारवृक्षः। यथा, गीतायाम्।
"ऊर्द्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम्।
छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित्"॥
विस्तरस्तु गीतायाः पञ्चदशेऽध्याये द्रष्टव्यः॥)

अश्वत्थभेदः, पुं, (अश्वत्थस्य भेदो विभिन्नता यस्मिन्।) स्थालीवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥

अश्वत्था, स्त्री, पूर्णिमातिथिः। इति मेदिनी॥

अश्वत्थामा, [न्,] पुं, (अश्वस्येव स्थाम बलं यस्य। पृषोदरादिवत् सस्य तः। अथवा अश्व इव तिष्ठति युद्धे। अश्व+स्था+मनिन्।) द्रोणाचार्य्यपुत्रः। स तु चिरजीवी महारथी च। तत्पर्य्यायः। कृपीसुतः २ द्रौणायनः ३। इति त्रिकाण्डशेषः॥ द्रौणिः ४। इति स्मार्त्तः॥ वृद्धाभावे द्रौणिः ५॥ (अयं खलु जात एव अश्वइव ननाद अतोऽस्य अश्वत्थामेति नाम। तथा च भारते।
"अश्वभत् गौतमीपुत्रमश्वत्थामानमेव च।
स जातमात्रो व्यनदत् यथैवोच्चैःश्रवा हयः॥
तच्छ्रुत्वान्तर्हितं भूतमन्तरीक्षस्थमब्रवीत्।
अश्वस्येवास्य यत् स्थाम नदतः प्रदिशो गतम्॥
अश्वत्थामैव बालोऽयं तस्मान्नाम्ना भविष्यति"।)

अश्वत्थी, स्त्री, (क्षुद्रोऽश्वत्थः। अश्वत्थ+अल्पार्थे ङीप्।) वृक्षविशेषः। पिप्पली इति लोके। तत्पर्य्यायः। लघुपत्री २ पवित्रा ३ ऋक्षपत्रिका ४ पिप्पलीका ५ वनस्था ६ अश्वत्थिका ७। अस्या गुणाः। मधुरत्वं। कषायत्वं। अल्पपित्तनाशित्वं। विषदाहप्रशमनकारित्वं। गुर्व्विण्या हितकारित्वञ्च॥ इति राजनिर्घण्टः॥

अश्वदंष्ट्रा, स्त्री, (अश्वस्य दंष्ट्रा इव आकृत्या।) गोक्षुरवृक्षः। इत्यमरः॥

अश्वन्तं, क्ली, (अश्रू-(सृ)-नामन्तो यस्मिन्।) अशुभं। क्षेत्रं। चुल्ली। अनवधि। मृतं। इति हेमचन्द्रः॥

अश्वपालः, पुं, (अश्वान् पालयतीति, अश्व+पाल+कर्म्मणि उपपदे अण् प्रत्ययः।) घोटकरक्षकः। इति अश्वपालिकाशब्दटीकायां दुर्गादासः॥ सइस् इति आरबीभाषा। ("दत्ततङ्गोऽङ्गनामनुसृतसरणिः संभ्रमादश्वपालैः प्रभ्रष्टोऽयं स्रवङ्गः प्रविशति नृपतेर्मन्दिरं मन्दुरायाः" इति रत्नावल्याम्।)

अश्वपुच्छी, स्त्री, (अश्वस्य पुच्छमिव केशरोऽस्याः।) माषपर्णीवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥

अश्वबालः, पुं, (अश्वस्य बाल इव। काशस्य पुष्पं अश्वबालवत् विभाति।) काशः। केश्या इति भाषा। इति त्रिकाण्डशेषः॥

अश्वमहिषिका, स्त्री, (अश्वमहिषयो र्वैरम्। द्वन्द्वाद्वुन् वैरमैथुनिकयोरिति अश्वमहिष+वुन्।) अश्वमहिषयोर्नित्यवैरं। इति शब्दरत्नावली॥

अश्वमारः } पुं, (अश्वं मारयति। अश्व+मृ+
अश्वमारकः } णिच्+अण्।) करवीरवृक्षः। इति शब्दरत्नावली॥ ("लाक्षारेवतकुटजाऽश्वमारकटफलहरिद्राद्वयनिम्बसप्तच्छदमालत्यस्त्रायमाणा चेति"। इति सुश्रुते॥
"करवीरः श्वेतपुष्पः शतकुम्भोऽश्वमारकः"।
इति भावप्रकाशः॥
"तत्र क्लीतकाश्वमारगुञ्जेत्यादि।
सुश्रुतस्य कल्पस्थानेऽभिहितं॥")

अश्वमुखः, पुं, (अश्वस्य मुखमिव मुखं यस्य। किन्नरः। इति हलायुधः॥ (स्त्री, किन्नरी। किम्पुरुषस्त्री। यथा कुमारे।
"न दुर्व्वहश्रोणिपयोधरार्त्ता
भिन्दन्ति मन्दां गतिमश्वमुख्यः"॥)

अश्वमेधः, पुं, (अश्वः मेध्यते हिंस्यते यत्र। मेधहिंसने+घञ्।) यज्ञविशेषः। इति जटाधरः॥ यत्र लक्षणविशेषाक्रान्तमश्वं संप्रोक्ष्य कपाले जयपत्रं बद्ध्वा त्यजेत् तद्रक्षार्थं पुरुषविशेषं नियोजयेत् संवत्सरान्ते अश्वे आगते सति अथवा केनापि संबद्धे युद्धं कृत्वा तमानीय यथाविधि वधं कृत्वा तदपया होमः कर्त्तव्यः। कामनानुसारेण तत्फलं। मोक्षः ब्रह्महत्यापापक्षयः स्वर्गश्च। यथा। आपस्तम्बः।
"राजा सार्व्वभौमः अश्वमेधेन यजेत नाप्यसार्व्वभौमः"। इति॥ प्रायश्चित्तात्मकाश्वमेधो यथा। विष्णुः।
"अनुपातकिनस्त्वेते महापातकिनो यथा।
अश्वमेधेन शुध्यन्ति तीर्थानुसरणेन वा"॥
अपि च।
"अश्वमेधेन शुध्यन्ति महापातकिनस्त्विमे"।
इति विष्णूक्ताश्वमेधस्य प्रायश्चित्तत्वम्। पापक्षयस्वर्गोभयसाधकस्य तु तस्यापि न प्रायश्चित्तत्वम्। इति प्रायश्चित्ततत्त्वम्॥ ०॥ कलौ तस्य निषेधो यथा बृहन्नारदीये।
"दीर्घकालं ब्रह्मचर्य्यं नरमेधाश्वमेधकौ।
महाप्रस्थानगमनं गोमेधञ्च तथा मखं॥
इमान् धर्म्मान् कलियुगे वर्ज्यानाहुर्म्मनीषिणः"।
इत्युद्धृततत्त्वम्॥ अन्यच्च। ब्रह्मपुराणम्।
"नराश्वमेधौ मद्यञ्च कलौ वर्ज्या द्विजातिभिः"।
इति तिथ्यादितत्त्वम्॥ ०॥ तत्फलजनककर्म्माणि यथा,—
"वैशाखे मासि यः कुर्य्यात् प्रपां माधवतुष्टये।
दिने दिनेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोति मानवः"॥
इति पाद्मे क्रियायोगसारे ११ अध्यायः॥
अपि च ब्रह्माण्डे॥
"स्नानन्तु भक्त्या गङ्गायां कर्तुकामस्य गच्छतः।
पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं मर्त्यस्य जायते"॥
इति प्रायश्चित्ततत्त्वम्॥

अश्वमेधिकः, पुं, (अश्वमेधाय हितः। अश्वमेध+ठक्, ठन् वा।) अश्वमेधयागोपयुक्तघोटकः। इति जटाधरः॥ (क्लीबलिङ्गे स्वनामख्यातं महाभारतान्तर्गतं चतुर्द्दशपर्व्व। यथा,—
"ततोऽश्वमेधिकं पर्व्व सर्वपापप्रणाशनम्"।
"ततोऽश्वमेधिकं पर्व्व प्रोक्तं तच्च चतुर्द्दशम्"।)

अश्वमेधीयः, पुं, (अश्वमेधाय हितः। अश्वमेध+छ।) अश्वमेधयज्ञीयाश्वः। तत्पर्य्यायः ययुः २। इत्यमरः॥ तस्य लक्षणम्।
"कालाम्भोधरसङ्काशः स्वर्णवर्णमुखो बली।
यस्य पार्श्वोभयावर्द्धचन्द्राकारौ सुशोभनौ॥
पुच्छं विद्युत्प्रतीकाशमुदरं कुन्दसन्निभं।
पादाश्चैव हरिद्वर्णाः कर्णौ सिन्दूरसन्निभौ॥
ज्वलदग्निनिभा जिह्वा चक्षुषी भास्करोपमे।
विराजितो रोमराज्या सानुलोमविलोमया॥
विचित्रैर्विविधैर्वर्णैश्चित्रो रजतबिन्दुभिः।
यो वेगे वायुतुल्यः स्यादुच्चैरुच्चैःश्रवा यथा॥
यस्य गात्रोद्भवो गन्धो गन्धर्व्वमपि मोहयेत्।
एवं लक्षणसंयुक्तो यज्ञीयः पशुरुच्यते॥
अश्वस्य पालकश्चातिबलवान् पुत्र उच्यते।
पुत्रतुल्यः सुहृदापि बहुविघ्नः क्रतूत्तमः"॥
इति वाशिष्ठरामायणम्॥

अश्वयुक्, [ज्] स्त्री, (अश्वं युनक्ति रूपेणानुकरोतीति अश्व+युज्+क्विप्।) अश्विनीनक्षत्रं। इत्यमरः॥

अश्वयुक्[ज्] } पुं, (अश्वेन नक्षत्रेण युक् युक्ता पौर्ण
अश्वयुजः } मासी अस्त्यस्मिन्।) आश्विनमासः।